

shayotgan davlat ramzlari haqida ma'lumot berib boriladi. Yuqori sinflarga o'tganda esa oddiydan murakkabga tomon tamoyilga asosan huquqiy tarbiya mazmuni kengayib, boyib, qisman murakkablashadi. Yuqori sinflarda o'quvchilarga asosan huquqlari bilan birgalikda burchlari, majburiyatlari haqida ham ma'lumot beriladi. Rivojlanishida nuqsoni bor o'quvchilarda hissiy ta'sirchanlik kuchli bo'ladi. Shuning uchun bu bolalarga huquqiy tarbiya berishda jamoatchilik, uning turlari, salbiy oqibatlarini insonlarga va jamiyatga bo'lgan salbiy ta'siri to'g'risida tarbiya beriladi. Shu yo'sinda ilk ijtimoiy kompetensiya shakllana boshlaydi. Aloxida yordamga muhtoj bolalar o'quvchiga nazariy tarbiyani qanchalik ko'p bermang, agar bola shu vaziyatga hayotiy misol ko'rsatmasa, undan ta'sirlanmasa ko'ngildagi natijaga

erishib bo'lmaydi. Shuning uchun maxsus maktabda tarbiya ishining asl mohiyati bola bilan o'tkazilidigan turli suhbatlarda emas, balki bola hayotini tashkil etishdadir. Shu sababli bolaga huquqiy tarbiya berish jarayoni hayotiy misollar, qadim o'tmishda yashagan ota-bobolar hikoyatlari ham juda yaxshi ta'sir etadi. Alohida yordamga muhtoj bolalar bilish faoliyatining buzilishi natijasida ularning tevarak-atrof bilan munosabati qiyinlashadi. Natijada alohida yordamga muhtoj bola maxsus maktabga qabul qilinishida yetarli darajada axloqiy va huquqiy tajribaga ega bo'lmaydi. U haqiqatni bilishda ularni tushunib yetmaydi, kishilar va ijtimoiy hayot voqealari o'rtasidagi munosabatni tushunmaydi. U o'z xulq atvorini atrofdagilar xulq-atvori bilan taqqoslamaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ma'suliyat nima? Sinf soati dars ishlanmasi
2. <https://googol.uz/ru/post/masuliyat-nima-sinf-soati-dars-ishlanmasi>
3. <https://www.econferencezone.org/index.php/ecz/article/download/66/57/63>
4. Ijtimoiy safarbarlik va faol fuqarolik pozitsiyasi
5. <https://yuz.uz/uz/news/ijtimoiy-safarbarlik-va-faol-fuqarolik-pozitsiyasi>
6. <https://library.samdu.uz/public/index.php/download/16595>
7. <https://interonconf.org/index.php/den/article/download/933/863>

Safo MATCHONOV

Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasini professori, ped. fan. dok.

ANVAR OBIDJON IJODIDA KICKINTOYLAR MA'NAVİYATINING BADIY IFODASI

Odatda, biror yozuvchi ijodi tahlil etilganda asarlarining mavzu doirasi, tasvir uslubining o'ziga xosligi, yaratgan obrazlarining hayotiyli-yu tarbiyaviy ahamiyati yoki qaysi asarida qanday g'oyalarni ilgari surgani-yu badiiy til xususiyatlari yuzasidan fikr yuritiladi. Bayon qilinadigan fikr-mulohazalar mazmunan har xil bo'lsa-da, ularni bog'lab turadigan bir nuqta bo'ladi. Bu badiiy mahorat bilan bog'liq yozuvchining ijodiy individualligi masalasidir.

Taniqli bolalar shoiri Anvar Obidjon asarlariga shu jihatdan nazar tashlaganda uning shoir, nosir, kinosenarist, dramaturg, noshir sifatidagi ko'p qirrali ijodiy faoliyati ko'z oldimizga keladi. Anvar Obidjon bolalar adabiyotiga dastlab "Ona yer", "Bahromning hikoyalari" to'plamlari orqali shoir sifatida kirib keldi va mavjud ijodiy an'analardan foydalangan holda o'ziga xos yo'l tanladi. "Bulbulning cho'pchalari", "G'alati maktublar",

"Kumush uy", "Gurungdagi gaplar", "Ajoyibxona", "O'zimizning ansambl", "Ilgalarim chiroyli", "Mening kolleksiyam", "Shirin so'ylar jajjivoylar", "Kalamushlar kemasi", "Siz eshitmagan qo'shiqlar", "Dalalardan bolalarga", "Osmondan tushgan sozanda" turkum she'rlari fikrimizga dalildir. Ulardagi aksar majoziy-yumoristik tasvir bolalarning o'zlariga tanish, ammo bir qarashda hatto kattalarning ham e'tiborini tortmaydigan holat – manzaralar bilan chambarchas bog'liq. Shuning uchun ham Anvar Obidjon she'rlarida an'anaviy uslub va shakllar shartlilik bilan bezanganini ko'rish mumkin. Uning qahramonlari ko'proq hayvonlar, hasharotlar, maysa-giyohlar, dov-daraxtlar bo'lib, tasvirning qisqaligi beixtiyor diqqatni tortadi. Ayrim she'rlari ikki-uch satrdan tashkil topgan bo'lsa-da, mazmunan tugaldir.

Shoirning turkum she'rlari qo'shiq, maktub, cho'pchak shaklida yaratilgan. Ulardagi shakliy

o'xshashlik kitobxonga diqqatini jamlashga, asarlarning ma'no-mazmunini anglashga yordam beradi. Jumladan, "Siz eshitmagan qo'shiqlar" turkumidagi she'rlari shunchaki shakliy uyg'unlikni anglatmaydi, balki, aksincha, ularning har birida kichkintoylarda hayrat tuyg'usini qo'zg'ashga qodir quvnoq yumor bilan yo'g'rilgan teran hayotiy ma'no bor. Jumladan, "Tulkilar radio-sida"gi "Toqat qilinglar bir oz, so'nggi bor kuylar xo'roz" tarzidagi axborot-e'lon ham, "Chumchuqlar bozorida"gi: "Buncha tiqin, mashmasha? Sotilayapti itpashsha" tarzidagi qisqagina savol-javob ham bolalarni atrofimizdagi olam bilan tanishtirish orqali ularning dunyoqarashini kengaytiradi, mushohada qobiliyatini tarbiyalaydi.

"Bahromning hikoyasi" she'rida tasvirlanishicha, Bahrom ismli bola "Yapaloq" degan tovug'i bilan inoq yashaydi. Bu don bersa u oppoq tuxumlari bilan xursand qiladi. Xullas, ular o'rtasidagi do'stlikning zamini mustahkam. Ammo bu do'stlik Bahromning ehtiyotsizligi, to'g'rirog'i, qo'polliigi tufayli barham topadi. Uning "dangasa" deya qilgan do'qidan Yapaloq uydan bosh olib ketadi. Yapaloq arazlashining sababini yozib qoldirgan xatida qo'pol va ta'magirligi uchun Bahromdan qat-tiq xafa bo'lganini bayon etadi. Bahrom esa qilmishidan pushaymon. Asarda qo'yilgan masalaga nisbatan muallif pozitsiyasi aniq. Lekin o'z munosabatini ochiq-oydin bildirib o'tirmaydi. Izchil sujetning bolalarbop tilda hikoya qilinishi, tasvirda shoirning xolis kuzatuvchi sifatida turganligi she'ning san'at asari tarzidagi badiiy estetik ta'sirchanligini ta'minlash bilan birga, tarbiyaviy maqsadga ham xizmat etadi. Ya'ni, xushmuomalalik bilan qo'pollik haqida ma'lum tushuncha beradi.

Anvar Obidjonning "Siz eshitmagan qo'shiqlar" turkum she'rlarida didaktik g'oya ko'proq kinoya, qochiriq, piching aralash fosh etuvchi yumor vositasida ifodalanadi. "Obbo kalamus-ey!" she'rida tanqid tig'i kalamushsifat kishilarga qaratilgan. Xalq mulkini kishi bilmas talon-taroj qiluvchilarga nafrat uyg'otishda shoir xarakter-xususiyatiga ko'ra ularga yaqin turuvchi kalamush obrazidan ustalik bilan foydalanadi. Mana, u kalamushga qarata nima deydi:

Yoz desalar
"Temir" deb,
Sen yozibsan
"Kemir" deb.

Shoir shu tariqa kalamushning aytilgan so'zni boshqacha yozishiga go'yo uning chalasavodligini sabab qilib ko'rsatadi. Lekin ziyrak kitobxon kalamushning "temir" o'rniga "kemir" so'zini yozishidan fahmlaydiki, u chalasavod emas, balki o'zining hayotiy prinsipini bayon qilyapti. Ma'no jihatdan bir-biridan tamom yiroq bo'lgan so'zlar (*temir*, *kemir*) zimmasiga asosiy g'oyaning yuklatilishi qofiyadosh so'zlardagi favqulodda hamohanglik she'ning g'oyaviy-badiiy ta'sirchanligiga, uzoq muddat xotiramizda muhrlanib qolishiga yordam beradi.

Anvar Obidjon "Tekinxo'r" she'rida ham shu xildagi "adressiz" tanqidga murojaat etadi. Mazkur she'r ayni vaqtda real mazmunga ham ega. Tekinxo'rlikka nafrat g'oyasini ilgari surgan shoir asarda bolalarga tanish manzarani chizadi:

Qumursqavoy
Topib uvoq.
Terga botib
Tortdi uzoq.
Chumchuq kelib
Sekingina,
Yutdi-qo'ydi
Tekingina.

Qumursqaning zahmatkashligi, topgan uvog'ini "terga botib" ne mashaqqatlar bilan iniga sudrash, lekin tekin yashashga o'rgangan chumchuqning buning bilan ishi bo'lmasdan, tayyor oziqqa zo'ravonlik qilishi oddiy bir hol. Shoirning mahorati shundaki, ko'pchilik ko'rib yursa ham, e'tibor bermaydigan o'sha oddiy hayot hodisasidan tarbiyaviy ahamiyatga molik umumlashma xulosa chiqara olgan. She'rning ta'sirchanligini ta'minlagan omillardan biri keskin vaziyatning qalamga olinganligidir. Shoir uni g'oyatda qisqa satrlarda ixcham tarzda tasvirlaydi, so'zlarni chertib-chertib tanlaydi.

Sirtan qaraganda, muallif she'rda qalamga olingan voqeaning shunchaki xolis kuzatuvchisi kabi taassurot qoldirsa-da, aslida unga bo'lgan munosabatini har bir satrga sig'dirishga intilgan. Qumursqaning topgan uvog'ini "terga botib uzoq tortishi"ga e'tibor qaratilganligidan unga shoirning xayrixohligini sezish qiyin emas. U qumursqaga qanchalik xayrixoh bo'lsa, chumchuqning qilmishiga shu qadar nafrat bilan qaraydi. "Sekingina", "tekingina" qofiyadosh misralari bu pinhoni nafratning teran ifodasidir. Shoir ularga o'z munosabatini ochiq-oydin bayon qilganida, she'ning g'oyaviy-badiiy qimmatiga so'zsiz, salbiy ta'sir ko'rsatgan bo'lar edi.

Shoirning "Yaylovni sog'ingan qo'y" she'ri suhbat tarzida yozilgan. "Ishlar qalay?" degan savolga qo'y o'y surib shunday lo'nda javob beradi:

Kamchilik yo'q
Oziqdan...
Bezor bo'ldim
Qoziqdan.

Oldiniga qo'yning o'y surib qolishidan sergaklangan kichik kitobxon uning qoziqdan nega bezorligi haqida bosh qotirishiga shubha yo'q. Darvoqe, Anvar Obidjon ijodining dastlabki bosqichida yozgan mazkur she'ri bilan bolalar adabiyotida ham chuqur ijtimoiy mazmunga ega asarlar yaratish mumkinligini namoyish etganini adabiyotshunos olimlar o'z vaqtida ta'kid-

lashgandi. "Tasvirda qisqalikka intilish ko'p so'zlikdan qutqazadi, favqulodda topqirlik bilan ishlatilgan tashbe-hlar o'quvchilarda hayrat tuyg'usini uyg'otadi. Ma'noni quyuqlashtirish yo'lidagi izlanishlar shu tariqa badiiy-likni oshirishga yordam beradi. Lekin Anvar Obidjon ijodiy mahorati faqat bular bilan belgilanmaydi. Shoir asarlari keskin hajviy ruhi, yumoristik talqini bilan ham ajralib turadi"¹.

Shoir aksariyat she'rlarida jonivorlar, narsa-pred-metlarning tashqi ko'rinishi tasviri vositasida o'quvchini o'zi ifoda etmoqchi bo'lgan mohiyat ichiga olib kiradi. Masalan:

Qarg'a kirdi
Kinoga.
O'xshab
Buratinoga.
("Bezori").

Shoir she'rlarida Begemotning burni qumg'onga, Jirafaning bo'yni narvonga, Baqaning og'zida tishi yo'q kampirga, Hakka patlari rangi ola-bula to'nga o'xshatili-shi bolalarning zavqini oshiradi, jonivorlar haqida to'la-roq tasavvur hosil qilishiga imkon beradi.

A.Obidjonning mahorati shundaki, u kichkintoylar dunyoqarashidagi o'ziga xosliklarning tub mohiyatini yurakdan sezadi. Ularning ichki olamini, o'y-xayollarini, kichik qalbida kechayotgan ruhiy jarayonlarni nozik did bilan kuzatadi. Shu tufayli bir qarashda, juda oddiy ko'rinadigan kichik-kichik she'rlarida Inson tabiati shakllanishining dastlabki bosqich jarayonlari keng ko'lamda tahlil etib beriladi. Samimiy yumor, yengil hajv elementlari yorqin ko'zga tashlanadi. Shoirning "Hali o'zim bolaman-ku!", "Sinchkov bola", "Shu ham filmi?" kabi o'nlab she'rlari shu jihatdan nihoyatda xarakterlidir. "Dadajonim, dadajon, Otim nega Otajon. Axir kimga "Ota"man, Shuni o'yla-a-ab" Yotaman". "She'rni o'qir ekansiz, endigina so'zlar ma'nosini anglay boshlayotgan bolakayning holati ko'z o'ngingizga keladi. Uning kutilmagan "muammo"li masala oldidagi o'ychanligi o'quvchining labida nurli tabassum paydo qiladi, qalbi-da kichkintoyga nisbatan issiq bir tuyg'uni uyg'otadi"².

Xulosa qilganda, Anvar Obidjon she'riyatining o'ziga xosligini bir necha omilga bog'lab izohlash o'rinli bo'ladi. O'z qahramonlari va kitobxonlari ruhiyatini teran anglab yetishi, asrlar davomida shakllangan mumtoz adabiyot, xalq og'zaki ijodi hamda jahon adabiyoti an'alariga mohirona yondashishi shular jumlasidandir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Anvar Obidjon. Juda qiziq voqea. – T.: Cho'lpon nashriyoti, 2013. 245 b.
2. Ibrohimova Z. Quvnoqlikka yashiringan iztiroblar. – T.: Yozuvchi, 2005. 30 b.
3. Matjon S. Bolalar adabiyotidan saboqlar. – T.: Mahalla va Oila, 2022. 312 b.

Yulduz SHAYMANOVA,

*Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,
chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti o'qituvchi*

ABDULLA ORIPOV IJTIMOYIY LIRIKASI

Annotatsiya. Mazkur maqolada Abdulla Oripov ijodi haqida ma'lumot berilgan. Shoirning jamiyat, xalq hayoti bilan bog'liq lirik she'rlari tahlilga tortilib, munosabat bildirilgan.

Kalit so'zlar: lirika, tahlil, talqin, lirik kechinma, lirik qahramon, peyzaj, ijtimoiy hayot, milliy ruh, ilhom, iqtidor.

Аннотация. В данной статье представлена информация о творчестве Абдуллы Орипова. Были проанализированы и прокомментированы лирические стихи поэта, связанные с обществом и народной жизнью.

Ключевые слова: лирика, анализ, интерпретация, лирический опыт, лирический герой, пейзаж, общественная жизнь, национальность, талант.

Abstract. This article provides information about the work of Abdulla Oripov. The poet's lyrical poems related to society and folk life were analyzed and commented on.

Key words: lyrics, analysis, interpretation, lyrical experience, lyrical hero, landscape, public life, nationality, talent.

She'riyat so'z san'atining boshqa turlaridan o'zining nafisligi, his-tuyg'ularga boyligi, obrazlilik, badiiy bo'yoqdorligi va ta'sirchanligi bilan ajralib turar ekan, shu sababdan ham inson qalbining tub-tubidan otilib

chiqayotgan tug'yoni, voqelikka bo'lgan ehtirosli, ba'zi-da esa murosasiz munosabatining ifodasidir. Lirik qahramonning murakkab, ziddiyatli, turfa xil to'lg'onishlariga, his-tuyg'ularga, ehtiroslarga boy bo'lgan qalbisiz